

بررسی ساخت کلان‌دوبیتی‌های باباطاهر همدانی (عریان)

ایوب انصاری**

دانشگاه پیام‌نور یاسوج

دکتر ناصر رشیدی*

دانشگاه شیراز

چکیده

هدف از تحقیق حاضر، بررسی ساخت کلان‌دوبیتی‌های باباطاهر همدانی (عریان) است. این تحقیق از دیدگاه نظری بر پایه‌ی تجزیه و تحلیل ساخت کلان رباعیات و چهارپاره‌های خیام که دربرگیرنده‌ی سه سازه‌ی «توصیف»، «توصیه» و «تعلیل» است استوار می‌باشد. (یارمحمدی، ۱۳۷۴) نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان داد که ۱. سازه‌ی محوری و اصلی در دوبیتی‌های باباطاهر همدانی سازه‌ی توصیف است، به طوری که از مجموع ۴۳۷ سازه‌ی به دست آمده در این بررسی، ۲۹۱ سازه، یعنی ۶۶/۵۹٪ از کل سازه‌ها، به این سازه اختصاص یافته است؛ ۲. بررسی حاضر، سازه‌ی توصیف به چهار زیرسازه تقسیم شده که از این میان، سازه‌ی «شرح حال خود» ۸۵/۵۷٪ از کل سازه‌های توصیف را به خود اختصاص داده است؛ بنابراین، ۳. همچنان که نتایج مطالعه کینیوی (۱۹۷۱، نقل از سویلز، ۱۹۹۰) در طبقه‌بندی انواع گفتمان بر اساس مرکزیت اجزای سیستم ارتباطی نشان داده است، نتایج تحقیق حاضر موید آن است که چون در سیستم ارتباطی دوبیتی‌های باباطاهر، جزء فرستنده، در مرکزیت و کانون توجه قرار دارد، از این نظر، گفتمان دوبیتی‌های باباطاهر از نوع توصیفی است؛ بالاخره، ۴. علاوه بر سه سازه‌ی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) برای توصیف رباعیات خیام، در ساخت کلان‌دوبیتی‌های باباطاهر، دو سازه‌ی «گله و شکایت» و «آرزو و تمنا» نیز قابل تشخیص است.

* استادیار آموزش زبان انگلیسی nrashidi@rose.shirazu.ac.ir (نویسنده‌ی مسئول)

** مربی زبان‌شناسی همگانی ansari_ayoub@yahoo.com

واژه‌های کلیدی: ۱. زبان‌شناسی کلان ۲. ساخت کلان ۳. ساخت گفتمانی و متنی ۴. دوییتی‌های باباطاهر همدانی (عریان) ۵. یارمحمدی.

۱. مقدمه

تحقیقات زبان‌شناختی در عرصه‌ی بررسی متون نشان داده است که متون را می‌توان با استفاده از زبان‌شناسی، طبقه‌بندی نمود و به ویژگی‌های آن‌ها پرداخت. در این میان، زبان‌شناسی کلان (Macro-linguistics) در جایگاه یکی از شاخه‌های زبان‌شناسی که به نظر یارمحمدی (۱۳۷۴) به شناخت ویژگی‌ها و طبقه‌بندی متون می‌پردازد، بسیار مورد استفاده قرار گرفته است. در زبان‌شناسی، متن انواع متون کتبی و شفاهی مانند توصیفی، مکالمه، صحنه‌ی نمایش و امثال آن مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد. این علم، شیوه‌ی تنظیم و ارتباط اجزای یک متن را با یکدیگر به منظور تشکیل یک مفهوم یا متن کامل و معنی‌دار، مدنظر می‌گیرد (فرهنگ زبان‌شناسی کاربردی لانگمن، ۱۳۷۵)؛ بنابراین، در زبان‌شناسی کلان، متن از طریق پرداختن به روابط فراجمله‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد، به این معنا که از طریق مطالعه‌ی روابط میان بخش‌های تشکیل‌دهنده‌ی یک متن، ساخت کلان (macro-structure) متن مشخص می‌شود. به طور کلی، اصطلاحات گوناگونی از قبیل طرح‌واره (schema)، ساخت کلان، طرح زیربنایی گفتمان‌گونه (genre schema)، ساخت گفتمان (discourse structure)، ساخت معانی-بیان (rhetoric structure)، تجزیه و تحلیل گفتمانی (discourse analysis)، ساختار رتوریکی (بلاغی)، طرح زیربنایی نوع ادبی و چارچوب فکری (conceptual framework)، مترادف یکدیگر دانسته شده‌اند که همه‌ی آن‌ها به ساختار زیرین و بنیادینی که نظام و سازمان‌دهی یک متن یا گفتمان را تعبیر و تفسیر می‌کند، اطلاق می‌شوند. (حسینی، ۱۳۷۹) مفهوم اسکیماتا (ساخت کلان) اولین بار به وسیله‌ی بارتلت (Bartlet) در سال ۱۹۳۲، برای تشریح و توصیف چگونگی تنظیم و سازمان‌دهی مجدد اطلاعات موجود در یک داستان، در ذهن خواننده یا شنونده با توجه به انتظارات آن‌ها، مطرح شده است. یعنی شنونده یا خواننده بر اساس انتظارات و دانش قبلی خود چگونه این اطلاعات را در ذهن، سازمان‌دهی می‌کند. (سویلز، ۱۹۹۰)

همچنین سویلز (۱۹۹۰) طرح ذهنی را به معنی ساختار دانش قبلی (prior knowledge) موجود در ذهن انسان‌ها به کار برده است؛ به این معنی که انسان‌ها بر اساس تجربه، دانش، باورها و عقاید خود، الگوها و طرح‌های تثبیت شده‌ای در ذهن

خود دارند. وی (۱۹۹۰) همچنین بر این باور است که انسان همواره وقایع را بر اساس طرح ذهنی خود، ارزیابی می‌کند و هم‌ترازی یا هم‌خوانی آن‌ها را با تجربیات، دانش و عقاید قبلی خود می‌سنجد و بر آن اساس، تحلیل، تنظیم و سازمان‌دهی می‌کند.

به طور کلی، دو نوع عمده‌ی چارچوب فکری وجود دارد که عبارتند از صوری (formal) و محتوایی (content). (کارل، ۱۹۸۳، نقل از سویلز، ۱۹۹۰) چارچوب فکری - صوری را معرفتی پیش‌زمینه‌ای (دانشی قبلی) از ساختارهای بلاغی انواع متون مختلف می‌داند.

بر اساس سویلز (۱۹۹۰)، انواع تجربیات زبانی و غیرزبانی، موجب شکل‌گیری مفاهیم و حقایق در ذهن انسان و گسترش معرفت پیش‌زمینه‌ای در مورد یک گفتمان می‌شود که از این طریق، امکان ارزیابی صحت و سقم گزاره‌ها و تناسب و مرتبط بودن یا نبودن آن‌ها را فراهم می‌آورد که این قبیل فعالیت‌های شناختی، چارچوب فکری - محتوایی را تشکیل می‌دهند.

به طور کلی، دیدگاه پژوهش حاضر، زبان‌شناسی توصیفی و کلان است. بر این اساس، در تحقیق حاضر فرض بر آن است که اشعار شعرای پارسی زبان از جمله باباطاهر، از نظر چارچوب‌هایی فکری (صوری و محتوایی) قابل بررسی هستند و می‌توان با استفاده از تحلیل‌های زبان‌شناختی، به این چارچوب‌ها پی‌برد. از این رو تحقیق حاضر هدف زیر را دنبال می‌کند.

۲. هدف

هدف از تحقیق حاضر، بررسی ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر همدانی با استفاده از طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) در جایگاه نقطه‌ی شروع و آغاز بررسی است و در پیوند با این مساله، سعی می‌شود به سوالات زیر پاسخ داده شود و از این طریق، به بعضی از ویژگی‌های زبان‌شناختی اثر مورد بررسی، دست یافت:

۱. آیا می‌توان ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر را با استفاده از طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) برای رباعیات خیام، بررسی نمود؟
۲. وقوع هر سازه از این طرح، در سطح ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر به طور کلی به چه میزان به کار رفته و پرکاربردترین آن‌ها کدام است؟

۳. علاوه بر سازه‌های طرح فوق، چه طرح‌ها و سازه‌های دیگری در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر قابل تشخیص هستند و پرکاربردترین آن‌ها کدام است؟

۳. پیشینه‌ی تحقیق

در بررسی حاضر، ساخت گفتمانی و متنی دوبیتی‌های باباطاهر در جایگاه اثری ادبی، مورد مطالعه قرار گرفته است. بنابراین در این مجال، لازم است به اختصار در زمینه‌های زبان‌شناسی و ادبیات، گفتمان و متن، ساخت کلان و برخی مطالعات انجام شده در این زمینه، توضیحاتی ارائه شود.

۳.۱. زبان‌شناسی و ادبیات

گسترش حوزه‌ی مطالعات زبان‌شناسی، باعث به‌وجود آمدن میان‌رشته‌هایی مانند جامعه‌شناسی زبان، روان‌شناسی زبان، قوم‌نگاری زبان، و زبان‌شناسی ادبی شد. در زبان‌شناسی ادبی، زبان‌شناسان بر اساس مکاتب مختلف زبان‌شناسی به بررسی متون ادبی می‌پردازند که پیامد آن، ایجاد حوزه‌هایی چون سبک‌شناسی زبان‌شناختی (linguistic Stylistics) نقد زبان‌شناختی (linguistic criticism) و زبان‌شناسی ادبی (literary linguistics) بوده است.

بررسی ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر همدانی، نوعی تجزیه و تحلیل گفتمانی ادبی محسوب می‌شود. از آن‌جا که پرداختن به شرح و بسط بسیاری از تعاریف و نظریه‌های ارائه شده در مورد گفتمان و متن و سایر جنبه‌های آن، در چنین مقاله‌ی مختصری امکان‌پذیر نیست، به اختصار در این قسمت به این موضوع پرداخته می‌شود. هدف تجزیه و تحلیل گفتمان آن است که «کلام مرتبط پیوسته‌ی معنی‌دار، بالاتر از جمله را توصیف کند و ساخت و بافت زبان را در مراحل بالاتر از جمله، مورد واکاوی و بررسی قرار دهد. از این‌رو تجزیه و تحلیل گفتمانی، ساخت و بافت پاراگراف، مقاله، داستان، گفت‌وگو، آگهی، دعوت‌نامه، سرمقاله و حتی رباعی و قس علی‌ذالک را مورد بررسی و توصیف قرار می‌دهد.» (شهبازی، ۱۳۷۸: ۲۰)

۳.۲. مسائل و مباحث تجزیه و تحلیل متن و گفتمان

(کینیوی، ۱۹۷۱، نقل از سویلز، ۱۹۹۰) گفتمان را به چهار نوع توصیفی، تشویقی، ادبی و ارجاعی، طبقه‌بندی نموده است. این طبقه‌بندی بر این اساس صورت می‌گیرد که

کدام بخش (جزو) در روند ارتباط، مرکزیت یا محوریت می‌یابد. اگر فرستنده (نویسنده یا گوینده) در روند ارتباط، محوریت یابد و تمرکز اصلی گفتمان بر فرستنده متمرکز گردد، گفتمان از نوع توصیفی است. اگر گیرنده (خواننده یا شنونده) کانون توجه گفتمان باشد، گفتمان از نوع تشویقی است. اگر تمرکز پیام و گفتمان بر صورت زبانی باشد، گفتمان از نوع ادبی و چنانچه هدف گفتمان متجلی ساختن و روشن نمودن حقایق و واقعیت‌های جهان و عالم هستی باشد، گفتمان از نوع ارجاعی محسوب می‌شود. (شهبازی، ۱۳۷۸: ۳۰) براساس یارمحمدی (۱۳۷۴) در تجزیه و تحلیل گفتمان و متن به پنج مبحث اصلی اشاره دارد که عبارتند از: ۱. راهبردهای آغازگری (themmatization strategies)؛ ۲. بافت توزیع اطلاعات (information structure)؛ ۳. عوامل انسجامی (cohesive device)؛ ۴. ساخت کلان (بافتار)؛ ۵. عناصر شبه‌زبانی (paralinguistic's). در این قسمت نیز برای خودداری از اطناب مطلب، به همین مختصر اکتفا شده و برای اطلاع بیشتر به شهبازی (۱۳۷۸) ارجاع داده می‌شود.

همچنان که ذکر شد، در مورد ساخت کلان، اصطلاحات و تعاریفی چند ارائه شده است، از جمله طرح‌واره، طرح زیربنایی گفتمان‌گونه، ساخت گفتمان، ساخت معانی - بیان، چارچوب فکری، تجزیه و تحلیل گفتمانی، ساختار بلاغی و طرح زیربنایی نوع ادبی که همه‌ی آن‌ها به ساختار زیرین و بنیادینی که نظام و سازمان یک متن یا گفتمان را تبیین و تفسیر می‌کند، اطلاق می‌شود. (حسینی، ۱۳۷۹)

یارمحمدی (۱۳۷۴) معتقد است که گوینده یا نویسنده به هنگام تولید یک متن، با توجه به معرفت زمینه‌ای و اطلاعاتی که ظاهراً بین او و خواننده مشترک است، از قالب خاصی برای ارایه‌ی مطلب استفاده می‌کند. بنابراین طرح‌واره‌ها بیان‌گر ساختارهایی هستند که وقایع ارتباطی بر اساس آن‌ها در ذهن انسان‌ها ذخیره شده‌اند و جست‌وجو و ضبط آن‌ها، بخشی از بررسی‌های گفتمانی را تشکیل می‌دهد.

یارمحمدی (۱۳۷۴) به معرفی دو نوع عمده‌ی چهارچوب فکری صوری و محتوایی پرداخته است که به طور خلاصه، در چهارچوب فکری صوری، چگونگی قرارگرفتن اجزای یک متن در کنار هم و در چهارچوب فکری محتوایی، مضمون و محتوای یک متن یا اثر، مورد بررسی قرار می‌گیرد و در ادامه می‌نویسد: «طبیعی است که نوشته‌های مختلف می‌توانند چهارچوب فکری - صوری متفاوت داشته باشند. به

عنوان مثال برای یک مقاله‌ی علمی که نوعی مقاله‌ی جدلی است، می‌توان حداقل سه جرو متصور شد: ۱. ادعا (thesis) که در آن ادعایی عرضه و اهمیت آن توضیح داده می‌شود؛ ۲. جدل (argumentation) که در آن نظر گذشتگان، اقامه‌ی دلایل عینی، تجربی و منطقی، جهت اثبات ادعا ضمن بیان شیوه‌ی کار در تجربه، وسایل و شیوه‌های تجزیه و تحلیل، آورده می‌شود و بالاخره، ۳. نتیجه (coda).

اگر اندکی تعمق کنیم، می‌بینیم که این روند تا حد زیادی طبیعت تفکر آدمی را نشان می‌دهد. باید این طور باشد که مغز انسان تجارب سازمان‌یافته‌ی گذشته را تحت فرایند تعمیم، به موارد جدید تسری می‌دهد و انتظار ایجاد می‌کند. از طرفی آن قسمتی از گنجینه‌ی گذشته را به خدمت می‌گیرد که با مسأله‌ی موردنظر، مرتبط باشد.» (پارمحمدی، ۱۳۷۴: ۴۲)

۳.۳. مروری بر پیشینه‌ی مطالعات گفتمان‌شناختی و متنی

مؤمنی (۱۳۸۰) به تجزیه و تحلیل گفتمانی داستان مدیر مدرسه‌ی جلال آل احمد در دو سطح خرد و کلان پرداخته است که بررسی خود را در سطح ساخت کلان، بر اساس الگوی هچ (۱۹۹۲) و در سطح ساخت خرد، بر اساس الگوی حسن و هلیدی (۱۹۷۶) انجام داده است. او چنین نتیجه‌گیری می‌کند که بررسی داستان مذکور، یک‌بار دیگر مؤید نظر هچ (۱۹۹۲) در رابطه با بررسی گفتمانی داستان و یافتن چارچوب فکری نویسنده بوده است. وی همچنین در سطح ساخت خرد، انواع عوامل انسجامی و تعداد و درصد وقوع آن‌ها را بر اساس الگوی حسن و هلیدی (۱۹۷۶)، به دست داده است. انصاری (۱۳۸۸) به بررسی ساخت کلان حکایات بوستان سعدی بر اساس رویکرد زبان‌شناختی صورت‌گرا پرداخته و در این پیوند از الگوی وودبری (۱۹۸۷)، نقل شده در فب، (۱۹۹۷) و یافته‌های خان‌زاده امیری بر اساس این الگو، استفاده نموده است و به طور کلی، چنین نتیجه‌گیری می‌کند که ساخت کلان حکایات بوستان سعدی بر اساس الگوی یاد شده قابل بررسی است و همچنین سازه‌ی پند و اندرز، سازه‌ی محوری و اصلی در ساخت کلان حکایات بوستان سعدی محسوب می‌شود.

غفارپور (۱۳۸۷)، زنگنه (۱۳۸۸)، و قائدی (۱۳۸۹)، در مطالعات خود با استفاده از مدل‌های ارائه شده‌ی سویلز (۱۹۹۰) و باشیا (۱۹۹۳)، به توصیف ساخت گفتمانی و متنی بخش‌های چکیده، نتیجه‌گیری و مقدمه‌ی مقالات علمی در رشته‌های علوم انسانی و علوم پایه و مهندسی و نیز مقایسه‌ی آن‌ها در زبان‌های انگلیسی و فارسی پرداخته‌اند

که نتایج این مطالعات نشان داد تفاوت‌های معناداری بین ساخت گفتمانی و متنی این مقالات در رشته‌های مذکور و نیز در زبان‌های فارسی و انگلیسی، وجود دارد.

ذکر و توضیح بیش‌تر مطالعات انجام شده در این زمینه، از حوصله‌ی چنین مقاله‌ای خارج است؛ بنابراین در این زمینه می‌توان به «تجزیه و تحلیل زبان‌شناختی اشعار فروغ فرخ‌زاد» اثر افراسیابی (۱۳۸۰)، «تحلیل زبان‌شناختی منطق‌الطیر بر مبنای دو رویکرد صورت‌گرایی و نقش‌گرایی» به وسیله خان‌زاده امیری (۱۳۷۹)، «بررسی زبان‌شناختی حماسه‌ی رستم و سهراب فردوسی» از کمپانی زارع (۱۳۸۱)، «مطالعه‌ی گفتمانی نوشته‌های علمی در انگلیسی و فارسی با تأکید بر متون پزشکی» به‌وسیله‌ی مبشرنیا (۱۳۷۱)، اشاره کرد.

۵. روش تحقیق و داده‌ها

روش تحقیق در پژوهش حاضر، تحلیل محتوا یا پیکره‌ی واقعی زبان است؛ بنابراین، روش به کار رفته در جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها، با همین هدف منطبق است. استابز در مورد چگونگی روش مورد استفاده در چنین تحقیق‌هایی می‌نویسد: «محقق در جست‌وجوی یافتن روشی برای استخراج تئوری از درون داده‌هاست و این‌جاست که مفهوم عبارت «مشتق از داده» (data driven) اهمیت می‌یابد. (استابز، ۱۹۷۳: ۷) در بخش حاضر، داده‌های تحقیق و روش به‌کاررفته در طرح و روال تجزیه و تحلیل، شرح داده می‌شوند.

۵. ۱. پیکره‌ی زبانی مورد بررسی

پیکره‌ی زبانی این تحقیق، دوبیتی‌های باباطاهر همدانی از کتاب دوبیتی‌های باباطاهر همدانی (عریان)، تصحیح علیرضا اسدی و خط مسعود فضل‌اللهی از انتشارات کارگاه نشر جمهوری (۱۳۸۱) است. برای تعیین نمونه‌های مورد نیاز، ۱۲۵ دوبیتی به‌طور تصادفی انتخاب شده است. (ر.ک. ضمیمه) از آن‌جایی که این تعداد به شیوه‌ی کاملاً تصادفی انتخاب شده‌اند، می‌توان ادعا کرد که نمونه، نماینده‌ی واقعی پیکره است. به علاوه، بررسی بیش‌تر چند دوبیتی که در نمونه نبودند، حاکی از تأیید یافته‌های تحقیق بود.

۵. ۲. شیوه‌ی تجزیه و تحلیل داده‌ها

در بررسی ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر همدانی (عریان) از طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) در جایگاه نقطه‌ی شروع، استفاده شده است. یارمحمدی (۱۳۷۴) ساخت کلان رباعیات خیام را بررسی نموده و چارچوبی را برای رباعیات مذکور به دست داده است که مشتمل بر سه سازه‌ی «توصیف»، «توصیه» و «تعلیل» است. وی در این باره می‌نویسد: «با بررسی‌های انجام شده برای هر رباعی می‌توان سه سازه‌ی توصیف، توصیه و تعلیل متصور شد:

۱. در توصیف، شاعر، معمولاً گوشه‌ای از طبیعت یا وقایع را توصیف می‌کند.

۲. در توصیه، به خواننده، توصیه‌ای و ارائه‌ی طریقی می‌شود.

۳. در تعلیل، دلایلی برای توجیه توصیه آورده می‌شود.» (یارمحمدی، ۱۳۷۴: ۴۳-۴۴)

برای مثال، وی با ذکر رباعی زیر از خیام، دو مصراع اول را سازه‌ی توصیف، عبارت «در سایه‌ی گل نشین» از مصراع سوم را سازه‌ی توصیه و بقیه‌ی رباعی را سازه‌ی تعلیل می‌داند:

اکنون ز صبا دامن گل چاک شده بلبل ز جمال گل طربناک شده

در سایه‌ی گل نشین که بسیار این گل در خاک فروریزد و ما خاک شده

(یارمحمدی، ۱۳۷۴: ۴۳-۴۴)

همچنین وی در رابطه با چارچوب فوق می‌نویسد: «این چارچوب در اغلب رباعیات، به وضوح دیده می‌شود. البته در همه‌ی آن‌ها سه عنصر یادشده به این درجه از روشنی و صراحت نیست و به این ترتیب، کنار یکدیگر قرار نگرفته‌اند. در بعضی حالات می‌بینیم که سه عنصر توصیه و توصیف و تعلیل تغییر جا داده‌اند و یا در یکدیگر تداخل کرده‌اند و یا این‌که یک سازه دو بار یا بیش‌تر، تکرار شده است. گاهی دیده می‌شود که هر چهار مصراع رباعی تکرار یک عنصر است؛ ولی دیگر عناصر را می‌توان با توجه به اصول منظورشناختی، بازسازی کرد.» (یارمحمدی، ۱۳۷۴: ۴۴)

در تحقیق حاضر از این چارچوب در جایگاه الگویی در استخراج ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر همدانی استفاده شده است. که در این شیوه، ابتدا هر دوبیتی بررسی شده و چارچوب موجود در آن استخراج شده است؛ سپس همه‌ی این چارچوب‌ها با یکدیگر مقایسه شده‌اند و چارچوب‌هایی به دست آمده که در اکثریت

دوبیتی‌ها عمومیت دارند. این چارچوب‌های رایج، با طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴)، مقایسه شدند و تفاوت‌ها و تشابهات آن‌ها با الگوی مذکور، بررسی شده است.

بنابراین روش تحقیق در پژوهش حاضر، تحلیل محتوا است که در این پیوند با استفاده از طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) تک تک دوبیتی‌های باباطاهر مورد مذاقه و واکاوی قرار گرفته‌اند و سازه‌های ساخت کلان دوبیتی‌ها، به دست داده شده است. سپس بر اساس وقوع و تکرار منظم سازه‌ها در کل دوبیتی‌های باباطاهر، چارچوب‌ها و طرح‌هایی ارائه شده و در پایان سازه‌ها، چارچوب‌ها و طرح‌های به دست آمده از دوبیتی‌ها با طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) مقایسه و وجوه افتراق و تشابه آن‌ها به دست داده شده است.

۶. تجزیه و تحلیل داده‌ها

از تجزیه و تحلیل دوبیتی‌های بابا طاهر در سطح ساخت کلان، بر اساس طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴)، سازه‌ها و زیرسازه‌هایی به دست داده شده است.

سازه‌های اصلی به دست آمده عبارتند از: توصیف، توصیه، تعلیل، گله و شکایت و آرزو و تمنا. در سازه‌ی توصیف، علاوه بر وصف گوشه‌ای از طبیعت یا وقایع که یارمحمدی (۱۳۷۴) به آن قایل است، به توصیف معشوق، شرح حال خود (شاعر) و همچنین در بعضی موارد، به توصیف و وصف مقوله‌های کلی همچون عشق و عاشقی، پرداخته شده است؛ بنابراین در بررسی حاضر، سازه‌ی توصیف شامل زیرسازه‌های شرح حال خود، توصیف معشوق و توصیف طبیعت است.

در بررسی حاضر، همچنان که در تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شده است، از مجموع ۴۳۷ سازه‌ی به دست آمده، ۲۹۱ سازه یعنی ۶۶/۵۹٪ از کل سازه‌ها، به سازه‌ی توصیف اختصاص یافته است و از مجموع ۲۹۱ سازه‌ی توصیف، ۲۴۹ سازه یعنی ۸۵/۵۷٪ درصد از کل سازه‌های توصیف، به زیرسازه‌ی «شرح حال خود» اختصاص یافته است؛ بنابراین، سازه‌ی توصیف‌سازه‌ی محوری و مرکزی در دوبیتی‌های باباطاهر همدانی است و از آن‌جا که خود شاعر در جایگاه فرستنده‌ی پیام، کانون توجه و مرکزیت اصلی در دوبیتی‌های باباطاهر قرار گرفته است و اغلب به شرح حال خود

پرداخته است. همچنان که سویلز (۱۹۹۰) نیز به آن اشاره نموده است، چنین گفتمانی از نوع توصیفی است. برای مثال دوبیتی زیر از چهار سازه‌ی توصیف تشکیل شده است که شاعر در آن، به شرح حال خود پرداخته است:

قدم دایم ز بار غصه خم بی چو مو محنت کشی در دهر کم بی
 مو هرگز از غم آزادی ندیدم دل بی طالع مو کوه غم بی
 (باباطاهر همدانی، ۱۳۸۶: ۹۶)

دوبیتی زیر، مثالی دیگر از سازه‌ی توصیف و شرح حال شاعر است:

آن که بی خان و بی مانه منم من آن که برگشته سامانه منم من
 آن که شامان با دنده می کره روز آن که روزش چو شامانه منم من
 (همان، ۶۳)

در سازه‌ی توصیف، شاعر در برخی از دوبیتی‌ها به توصیف معشوق پرداخته است:

مسلسل زلف بر رو ریته دیری گل و سنبل به هم آمیته دیری
 پریشان چون کری آن تار زلفان به هر تاری دلی آویته دیری
 (همان، ۱۰۴)

توصیف در دوبیتی زیر، مثالی دیگر از توصیف معشوق است:

خور از خورشید رویت شرم دارد مه نوز ابرویت آرم دارد
 به شهر و کوه و صحرا هرکه وینم زبان دل به وصلت گرم دارد
 (همان، ۲۰)

در بعضی از دوبیتی‌ها، شاعر در سازه‌ی توصیف به وصف طبیعت پرداخته است:

عزیزان موسم جوش بهاره چمن بر سبزه صحرا لاله زاره
 در این موسم دمی فرصت غنیمت که دنیای دنی بی اعتباره
 (همان، ۷۶)

در دو مصراع اول و دوم، از دوبیتی فوق، شاعر به وصف طبیعت پرداخته است و بنابراین، سازه‌ی توصیف را تشکیل می‌دهند. در مصراع سوم، شاعر به توصیف و سفارش و ارابه‌ی طریق پرداخته و بنابراین این مصراع، سازه‌ی توصیف تلقی می‌شود و در مصراع چهارم، دلیلی برای توجیه توصیف ارابه شده است؛ و بنابراین سازه‌ی تعلیل محسوب می‌شود. همچنین شاعر در تعداد محدودی از دوبیتی‌ها به توصیف مقوله‌هایی کلی از قبیل عشق و عاشقی پرداخته است:

عاشق آن بی که دایم در بلا بی ایوب آسا به کرمان مبتلا بی
 حسن آسا بنوشه کاسه زهر حسین آسا شهید کربلا بی
 (همان، ۸۹)

همچنان که اشاره شد، در سازه‌ی توصییه، به خواننده یا شنونده توصییه و ارایه‌ی
 طریقی می‌شود و در سازه‌ی تعلیل، دلایلی برای توجیه توصییه ارایه می‌شود:

درخت غم به جانم کرده ریشه به درگاه خدا نالم همیشه
 عزیزون قدر یکدیگر بدونید اجل سنگ است و آدم مثل شیشه
 (همان، ۸۰)

در دوبیتی فوق، دو مصراع اول و دوم سازه‌ی توصیف (شرح حال خود)، مصراع
 سوم، سازه‌ی توصیه و مصراع چهارم، سازه‌ی تعلیل را تشکیل می‌دهند.

در سازه‌ی گله و شکایت نیز در کل دوبیتی و یا قسمتی از آن، به ابراز شکایت یا
 گله‌گزاری از معشوق و یا روزگار و بخت و اقبال، صورت گرفته است. در دوبیتی زیر،
 شاعر به ابراز گله و شکایت از معشوق پرداخته است:

پسندی خوار و زارم تا کی و چند پریشون روزگارم تا کی و چند
 ز دوشم باری از یاری نگیری کری سربار بارم تاکی و چند
 (همان، ۲۲)

همچنین شاعر در دوبیتی زیر، به شکایت و گله‌گزاری از روزگار پرداخته است:

فلک زار و نزارم کردی آخر جدا از گل‌عذارم کردی آخر
 میان تخته‌ی نردم نشان‌دی شش و پنجی به کارم کردی آخر
 (همان، ۲۳)

در سازه‌ی آرزو و تمنا، شاعر به آرزوی داشتن چیزی، روی دادن واقعه‌ای، به‌ویژه
 دیدن معشوق و یا حتی به آرزوی مرگ و مردن، پرداخته است. در دوبیتی زیر، شاعر
 آرزو و تمنای دیدار و وصل یار را بیان می‌کند:

چه خوش دارم که چینم من گل نار چه خوش دارم که بینم چهره یار
 چه خوش دارم که یار آید به بیرون جهانی را کند روشن ز رخسار
 (همان، ۲۵)

جدول ۶. ۱: طرح بافتار دوبیتی‌های باباطاهر

شماره دوبیتی	سازه‌ها	شماره دوبیتی	شماره مصراع	سازه‌ها	شماره دوبیتی
۱	ف ف ف ف	۶۴	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲	ف ف ف ف	۶۵	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۳	ف ف ف ف	۶۶	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۴	ف ف ف ف	۶۷	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۵	ف ف ه ل	۶۸	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۶	ف ف ه ل	۶۹	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۷	ف ف ف ف	۷۰	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۸	ف ف ف ف	۷۱	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۹	ف ف ف ف	۷۲	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۰	ف ف ف ف	۷۳	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۱	ف ف ف ف	۷۴	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ه ل ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۲	ف ف ف ف	۷۵	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ه ل ه	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۳	ف ف ف ف	۷۶	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ه ه ه	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۴	ف ف ف ف	۷۷	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۵	آ آ آ	۷۸	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ل ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۶	ف ف ف ف	۷۹	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۷	ف ف ه ل	۸۰	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۸	ف ف ه ل	۸۱	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۱۹	ف ف ف ف	۸۲	(۱) (۲) (۳) (۴)	گ گ گ گ	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۰	ف ف ف ف	۸۳	(۱) (۲) (۳) (۴)	آ آ آ	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۱	ف ف ف ف	۸۴	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ه ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۲	ف ف	۸۵	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۳	ف ف ف ف	۸۶	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ه ل ه	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۴	ف ف ف ف	۸۷	(۱) (۲) (۳) (۴)	ه ه ه ه	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۵	ف ف ف ف	۸۸	(۱) (۲) (۳) (۴)	ل ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۶	ف ف ف ف	۸۹	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۷	ف ف ف ف	۹۰	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ه ل	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۸	ف ف ف ف	۹۱	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۲۹	ف ف ف ف	۹۲	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)
۳۰	ف ف ف ف	۹۳	(۱) (۲) (۳) (۴)	ف ف ف ف	(۱) (۲) (۳) (۴)

(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۹۴	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۳۱
(۴-۳) (۲) (۱)	آ آ	۹۵	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۳۲
(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۹۶	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۳۳
(۴) (۳) (۲) (۱)	گ گ گ گ	۹۷	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ل	۳۴
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۹۸	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ل	۳۵
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۹۹	(۴-۳) (۲) (۱)	ه ه ه	۳۶
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۱۰۰	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ل	۳۷
(۴-۳) (۲) (۱)	آ آ	۱۰۱	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۳۸
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۱۰۲	(۴) (۳) (۲) (۱)	ه ه ه ه	۳۹
(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۱۰۳	(۴) (۳) (۲) (۱)	ه ه ه ه	۴۰
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۱۰۴	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۴۱
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۱۰۵	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۴۲
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۱۰۶	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۴۳
(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۱۰۷	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۴۴
(۴-۳) (۲) (۱)	آ آ	۱۰۸	(۴-۳) (۲-۱)	ف ف	۴۵
(۴) (۳) (۲) (۱)	گ گ گ گ	۱۰۹	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۴۶
(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۱۱۰	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ه ل	۴۷
(۴) (۳) (۲) (۱)	گ گ گ گ	۱۱۱	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۴۸
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۱۱۲	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ل	۴۹
(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۱۱۳	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ل	۵۰
(۴) (۳) (۲) (۱)	گ گ گ گ	۱۱۴	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۵۱
(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۱۱۵	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۵۲
(۴) (۳) (۲) (۱)	گ گ گ گ	۱۱۶	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۵۳
(۴-۳) (۲) (۱)	آ آ	۱۱۷	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۵۴
(۴-۳) (۲) (۱)	آ آ	۱۱۸	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ه ل	۵۵
(۴) (۳) (۲) (۱)	آ آ آ	۱۱۹	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ف ف	۵۶
(۴) (۳) (۲) (۱)	آ آ آ	۱۲۰	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ه ل	۵۷
(۴-۳) (۲-۱)	ف ف	۱۲۱	(۴-۳) (۲-۱)	ف ف	۵۸
(۴) (۳) (۲) (۱)	آ آ آ	۱۲۲	(۴-۳) (۲) (۱)	ه ه ه	۵۹
(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ه ل	۱۲۳	(۴-۳) (۲) (۱)	ه ه ه	۶۰
(۴) (۳) (۲) (۱)	گ گ گ گ	۱۲۴	(۴) (۳) (۲) (۱)	ف ف ه ل	۶۱
(۴) (۳) (۲) (۱)	گ گ گ گ	۱۲۵	(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۶۲
			(۴-۳) (۲) (۱)	ف ف ف	۶۳

سازه‌های توصیف، توصیه، تعلیل، گله و شکایت و آرزو و تمنا به ترتیب با علایم اختصاری «ف، ه، ل، گ، آ» در جدول بالا نشان داده شده‌اند.

جدول ۶. ۲: تعداد و درصد سازه‌ها در دوبیتی‌های باباطاهر

سازه	تعداد	درصد
توصیف	۲۹۱	۶۶/۵۹
توصیه	۵۲	۱۱/۹
تعلیل	۳۱	۷/۰۹
آرزو و تمنا	۳۳	۷/۵۶
گله و شکایت	۳۰	۶/۸۶
جمع	۴۳۷	۱۰۰

همچنان که در جدول فوق مشاهده می‌شود، از مجموع ۴۳۷ سازه‌ی به دست آمده از تجزیه و تحلیل دوبیتی‌های باباطاهر در سطح ساخت کلان بر اساس طرح ساخت گفتمانی متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴)، ۲۹۱ سازه یعنی ۶۶/۵۹٪ از کل سازه‌ها، به سازه‌ی توصیف اختصاص یافته و بعد از این سازه، سازه‌های توصیه، تعلیل، آرزو و تمنا و گله و شکایت، به ترتیب بیش‌ترین مقادیر را دارا هستند؛ بنابراین، سازه‌ی توصیف در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر، سازه‌ی اصلی و محوری تلقی می‌شود و مهم‌ترین و بارزترین ویژگی دوبیتی‌های باباطاهر را می‌توان ماهیت توصیفی آن دانست.

جدول ۶. ۳: زیر سازه‌های سازه‌ی توصیف

سازه‌ها	تعداد	درصد
شرح حال خود	۲۴۹	۸۵/۵۷
توصیف معشوق	۳۱	۱۰/۶۵
توصیف طبیعت	۷	۲/۴۱
توصیف کلی	۴	۱/۳۷
جمع	۲۹۱	۱۰۰

بنابراین، از مجموع ۲۹۱ سازه‌ی توصیف، ۲۴۹ سازه یعنی ۸۵/۵۷٪ از کل سازه‌های توصیف، به زیر سازه‌ی شرح حال خود اختصاص یافته است و پس این سازه، سازه‌های توصیف معشوق، توصیف طبیعت و توصیف کلی، به ترتیب بیش‌ترین مقادیر

۱۳۷ ————— بررسی ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر همدانی

را دارند. در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر بر اساس نوع سازه‌ها و چگونگی ترکیب و تکرار آن‌ها، شش طرح اصلی و چهارده طرح فرعی، به دست داده شده است؛ به طوری که از مجموع ۱۲۵ دوبیتی بررسی شده، ساخت کلان ۱۰۰ دوبیتی یعنی ۸۰٪ از کل دوبیتی‌ها، در قالب شش طرح اصلی و ۲۵ دوبیتی یعنی ۲۰٪ از کل دوبیتی‌ها، در قالب چهارده طرح فرعی تبلور یافته‌اند.

جدول ۴.۶: طرح‌های اصلی موجود در بافتار دوبیتی‌های باباطاهر همدانی

شماره طرح	سازه‌ها	تعداد دوبیتی‌ها	درصد
۱	ف ف ف ف	۲۹	۲۳/۲
۲	ف ه ل	۱۳	۱۰/۴
۳	ف ف ف	۳۷	۲۹/۶
۴	آ آ آ	۹	۷/۲
۵	گ گ گ گ	۷	۵/۶
۶	ف ف	۵	۴
جمع		۱۰۰	۸۰

همچنین بر این اساس، چهارده طرح دیگر نیز به دست آمده‌است که به دلیل وقوع آن‌ها در تعداد انگشت‌شماری از دوبیتی‌ها، «طرح‌های فرعی» نامیده شده‌اند. سه طرح از این طرح‌ها، هرکدام در سه دوبیتی یعنی ۲/۴٪ کل دوبیتی‌ها، دو طرح آن هرکدام در دو دوبیتی یعنی ۱/۶٪ کل دوبیتی‌ها، هشت طرح آن هر کدام در یک دوبیتی یعنی ۰/۸٪ کل دوبیتی‌ها و یک طرح آن در چهار دوبیتی، یعنی ۳/۲٪ از کل دوبیتی‌ها، کاربرد یافته‌اند. سه طرح اول، طرح‌های (ف ف ل)، (ه ه ه) و (ه ه ه)؛ دو طرح دوم، طرح (ه ه ل ه) و (گ گ گ)؛ هشت طرح سوم، طرح‌های (ف ل ف ف)، (ف ل ف)، (ه ه ل ل)، (ف ه ه ه)، (ه ل ه ل)، (ه ه ه ل) و (ل ه ل) و (ل ف ف ف) و یک طرح چهارم، طرح (ف ف ل) هستند.

۷. نتیجه‌گیری

در این بخش، ابتدا سؤال‌های تحقیق ذکر می‌شود و در ادامه، به هرکدام از این سوالات به طور جداگانه پاسخ داده می‌شود. سوال‌های تحقیق حاضر عبارتند از:

۱. آیا ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر بر اساس طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴)، قابل بررسی است؟

۲. وقوع هر سازه از این الگو در سطح ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر به طور کلی به چه میزان به کار رفته و پرکاربردترین آن‌ها کدام است؟
 ۳. چه طرح‌هایی در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر قابل تشخیص‌ند و پرکاربردترین آن‌ها کدام است؟

توضیحات و پاسخ‌های مربوط به سوال‌های فوق به ترتیب و به طور جداگانه به صورت زیر ارایه می‌شوند:

۳. ۱. به طور کلی، ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر همدانی بر اساس طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) قابل بررسی است که در پیوند با تکمیل نمودن بررسی حاضر، تغییرات و اصلاحاتی نیز در این الگو به صورت زیر اعمال شده است. در سازه‌ی «توصیف»، در طرح ساخت گفتمانی متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴)، معمولاً به توصیف طبیعت یا وقایع، پرداخته شده است. برای مثال، ابیات «اکنون ز صبا دامن گل چاک شده است / بلبل ز جمال گل طربناک شده است» و «روزی است خوش و هوا نه گرم است و نه سرد / ابر از رخ گلزار همی شوید گرد» (یارمحمدی، ۱۳۷۴: ۴۳-۴۴) در دو رباعی خیام، سازه‌ی توصیف را تشکیل می‌دهند. در بررسی حاضر، در دوبیتی‌های باباطاهر، علاوه بر توصیف طبیعت، شاعر به توصیف و شرح حال خود، توصیف معشوق و گاه توصیف مقوله‌های کلی، مانند عشق و عاشقی پرداخته است؛ بنابراین در بررسی حاضر، سازه‌ی توصیف به چهار زیرسازه‌ی «شرح حال خود»، «توصیف معشوق»، «توصیف طبیعت» و «توصیف مقولات کلی»، تجزیه شده است. همچنین در بعضی از دوبیتی‌ها شاعر به بیان آرزو و تمنایی پرداخته و یا گله و شکایتی را مطرح نموده است؛ بنابراین، در این پژوهش برای تکمیل بررسی، دو «سازه‌ی گله و شکایت» و «تمنا و آرزو» به سازه‌های مطرح شده در طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) جهت تکمیل بررسی افزوده شده است؛ از این‌رو، با اعمال تغییرات و اصلاحات فوق، تمامی سازه‌های طرح ساخت گفتمانی و متنی پیشنهادی یارمحمدی (۱۳۷۴) در این بررسی کاربرد یافته‌اند که این امر، قابل بررسی بودن ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر همدانی بر اساس این الگو را نشان می‌دهد.

۴. همچنان‌که در جدول (۶-۴) آمده است، از مجموع ۴۳۷ سازه‌ی به دست آمده از بررسی ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر، ۲۹۱ سازه یعنی ۶۶/۵۹٪ از کل سازه‌ها، به

سازه‌ی توصیف اختصاص یافته است؛ بنابراین سازه‌ی توصیف، سازه‌ی اصلی و محوری در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر محسوب می‌شود و این موضوع نشان‌دهنده‌ی ویژگی و ماهیت توصیفی اثر مذکور است. همچنین از مجموع ۲۹۱ سازه‌ی توصیف، ۲۴۹ سازه یعنی ۸۵/۵۷٪ از کل سازه‌ی توصیف، به زیر سازه‌ی شرح حال خود اختصاص یافته که شاعر در آن به توصیف و شرح حال خود پرداخته است. در این رابطه، همچنان که (کینیوی، ۱۹۷۱، نقل از سویلز، ۱۹۹۰) در مورد طبقه‌بندی انواع گفتمان بر اساس مرکزیت اجزای سیستم ارتباطی تشریح نموده است و نتایج تحقیق نیز مؤید آن است، از آن‌جا که در سیستم ارتباطی دوبیتی‌های باباطاهر، جزو فرستنده در مرکزیت و کانون توجه قرار دارد، از این حیث، گفتمان باباطاهر از نوع توصیفی است و ماهیتی توصیفی دارد که این ویژگی مهم‌ترین و بارزترین ویژگی دوبیتی‌های باباطاهر محسوب می‌شود. پس از سازه‌ی توصیف، سازه‌های توصیه، تعلیل، آرزو و تمنا و گله و شکایت، به ترتیب به میزان بیش‌تری در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر، کاربرد یافته‌اند.

۵. همچنان که در جدول (۶.۶) آمده است، بر اساس نوع و ترتیب وقوع سازه‌ها، شش طرح اصلی در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر به دست داده شده است. طرح‌های شماره سه، یک، دو، چهار، پنج و شش، به ترتیب، در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر بیش‌ترین کاربرد را دارند.

همچنین بر این اساس، چهارده طرح دیگر نیز به دست آمده که به دلیل وقوع آن‌ها در تعداد انگشت شماری از دوبیتی‌ها، طرح‌های فرعی نامیده شده‌اند. سه طرح از این طرح‌ها، هرکدام در سه دوبیتی یعنی ۲/۴٪ کل دوبیتی‌ها، دو طرح آن هرکدام در دو دوبیتی یعنی ۱/۶٪ از کل دوبیتی‌ها، هشت طرح آن هرکدام در یک دوبیتی یعنی ۰/۸٪ از کل دوبیتی‌ها کاربرد یافته‌اند. سه طرح اول، طرح‌های (ف ف ل)، (ه ه ه)، (ه ه ه ه)؛ دو طرح دوم، طرح‌های (ه ه ل ه) و (گ گ گ)؛ هشت طرح سوم، طرح‌های (ف ل ف ف)، (ف ل ف ل)، (ه ه ل ل)، (ف ه ه ه)، (ه ل ه ل)، (ه ه ه ل)، (ه ه ل) و (ل ف ف ف) و یک طرح چهارم، طرح (ف ف ف ل) هستند.

بنابراین، طرح شماره سه، پرکاربردترین طرح در ساخت کلان دوبیتی‌های باباطاهر است و طرح شماره یک نیز دومین طرح پرکاربرد محسوب می‌شود. ساخت کلان دوبیتی‌هایی که بر اساس این دو طرح تبلور یافته‌اند، منحصر از سازه‌ی توصیف،

تشکیل شده‌اند. در مجموع، در ساخت کلان ۶۶ دوبیتی، یعنی ۵۲/۸٪ دوبیتی‌های باباطاهر، منحصرًا از سازه‌ی توصیف استفاده شده است که این موضوع نیز بیان‌گر محوریت سازه‌ی توصیف و ماهیت توصیفی اثر مذکور است.

نتایج این تحقیق می‌تواند کاربرد آموزشی داشته باشد، بدین معنا که با آگاه کردن فراگیران از ساختار کلان اثر، یادگیری معنادارتر و فرایند یادگیری و یاددهی تسهیل می‌شود. همچنین یافته‌های پژوهش می‌تواند در مراحل بازسازی گفتمان زبان مبدا در زبان مقصد به‌وسیله‌ی مترجم و آرایش واژگان و ساختار و نحو در این چارچوب، مورد استفاده واقع شود.

نشانی دوبیتی‌های مورد بررسی

شماره دوبیتی	مصراع اول دوبیتی	صفحه	شماره دوبیتی	مصراع اول دوبیتی	صفحه
۱	قدم دایم ز بار غصه خم بی	۹۶	۶۳	دلی دیرم دمی خرم نمی‌بو	۶۶
۲	آن‌که بی‌خان و بی‌مانه منم من	۶۳	۶۴	عاشق آن بی که دایم در بلا بی	۸۹
۳	من آن رندم که نامم بی قلندر	۲۳	۶۵	من آن مسکین بی‌قدر و برستم	۳۷
۴	دل مو بی تو دایم بی‌قراره	۲۶	۶۶	شوی نالم شوی شوگیر نالم	۵۰
۵	درخت غم به جانم کرده ریشه	۸۰	۶۷	ز بخت بد هزار اندیشه دیرم	۴۶
۶	عزیزون موسم جوش بهاره	۷۶	۶۸	به سر غیر تو سودایی ندیرم	۴۶
۷	بی تو بالین سیه ماره به چشمم	۵۲	۶۹	زمان لاله‌زاران هفته‌ای بی	۸۸
۸	بی تو گلشن چو زندونه به چشمم	۵۲	۷۰	جهان بی وفا زندان ما بی	۸۹
۹	من آن آزردی بی‌خان و مانم	۵۲	۷۱	زری مو نه اندر بوته‌ای نی	۸۸
۱۰	دلا از دست تنهایی به جونم	۵۴	۷۲	سیه‌بختم که بختم واژگون بی	۹۸
۱۱	مو که سر در بیابونم شو و روز	۳۰	۷۳	گلش در زیر سنبل سایه‌پرور	۲۸
۱۲	من آن اسپیده بازم همدانی	۱۰۷	۷۴	بوره بلبل بنالیم از سر سوز	۳۰
۱۳	غم عشقت ز گنج رایگان به	۷۱	۷۵	دلا غافل ز سبجانی چه حاصل	۳۵
۱۴	به عمر خویشتن تا یاد دیرم	۴۴	۷۶	شو تار است و گرگان میزنن میش	۳۱
۱۵	به سر شوق سر کوی تو دیرم	۴۴	۷۷	غم عشق تو مادرزاد دیرم	۴۴
۱۶	دلم از عش خوبان گیج و ویجه	۷۳	۷۸	به دنیا دل نبنده هرکه مرده	۷۴
۱۷	دلا راحت پر از خار و خسک بی	۹۵	۷۹	وابیدم پیر و برناییم نمونه	۷۴
۱۸	وابیدم پیر و برناییم نمونه	۷۴	۸۰	غریبی سخت مرا دلگیر داره	۷۵
۱۹	ز عشقت دیده نمناک دیرم	۱۱۰	۸۱	دلی دیرم که بهبودش نمی‌بو	۶۶
۲۰	به دریای غمت دل غوطه‌ور بی	۹۳	۸۲	دلم از دست تو نالان نالان	۶۰
۲۱	مسلسل زلف بر رو ریته دیری	۱۰۴	۸۳	خوشا آنان‌که از پا سر ندونند	۱۱۴
۲۲	سحرگاهان که اشکم لاوه گیری	۱۰۴	۸۴	بوره ای دل بوره باری پشیمان	۶۱

۶۱	بوره منت بریم ما از کریمان	۸۵	۸۹	به دام دلبری دل مبتلا بی	۲۳
۱۷	لاله‌کاران دگر لاله مکارید	۸۶	۸۶	عزیزون از غم و درد جدایی	۲۴
۱۰۶	دل بی عشق را افسردن اولی	۸۷	۱۰۸	کسی که ره به بیدادم بره نی	۲۵
۹۵	ز شورانگیزی چرخ فلک بی	۸۸	۹۵	دل نازک مثال شیشه‌ام بی	۲۶
۲۶	دیدم آله‌ای در دامن خار	۸۹	۹۵	دلم بلبل صفت حیران گل بی	۲۷
۶	غم عشقت بیابون پرورم کرد	۹۰	۲۳	آله کوهسارانم تویی یار	۲۸
۷۵	ز غم جان در تنم در گیر و داره	۹۱	۲۲	چون‌اشخام که بارش خورده باشند	۲۹
۴۵	مو از قالوا بلی تشویش دارم	۹۲	۲۰	خور از خورشید رویت شرم دارد	۳۰
۸۶	ز دل بیرون به بختم ناله نایی	۹۳	۱۰۷	جدا از تو دلم یک دم نمایی	۳۱
۱۰۰	دل مو ز آتش غم سوتنی بی	۹۴	۱۰۲	اگر دردم یکی بودی چه بودی	۳۲
۱۸	خوشا آنان که سودای تو دیرند	۹۵	۱۰۲	مو را نه فکر سودایی نه سودی	۳۳
۹۱	شوم تاریک و روزم تیره‌تر بی	۹۶	۱۱۲	هر آن کس عاشق است از چون ترسد	۳۴
۴۹	جگر پردرد تا کی آیم و شم	۹۷	۱۰۷	دل شاد از دل زارش خبر نی	۳۵
۲۰	مرا نه سر نه سامان آفریدند	۹۸	۱۰۶	هر که دردی نداره مرده اولی	۳۶
۹۱	شوم از شام یلدا تیره‌تر بی	۹۹	۹۳	دل از دست غمت زیر و زیر بی	۳۷
۵۴	مو آن مستم که از پا سر ندونم	۱۰۰	۴۱	شوان استارگان یک یک شمارم	۳۸
۴۲	به سر غیر تو سودایی ندارم	۱۰۱	۵۸	بیا تا دست از این عالم بداریم	۳۹
۱۰۲	ز بس مهر رخت عالم فروزه	۱۰۲	۵۹	بوره سوته دلا تا ما بنالیم	۴۰
۹۹	همه بند تنم مانند نی بی	۱۰۳	۱۰۳	ز خوننی از حیا خو رفته دیری	۴۱
۵۵	به صحرا بنگرم صحرا تو وینم	۱۰۴	۸۲	در این بوم و برانم پرورش نه	۴۲
۷۶	غمم بی حد و دردم بی شماره	۱۰۵	۸۲	بی تو یک دم دلم خرم نمونه	۴۳
۴۲	مو که چون اشترم قانع به خارم	۱۰۶	۸۳	بی تو اشکم زمژگان تر آبی	۴۴
۹۹	مو آن شمعم که اشکم آذرین بی	۱۰۷	۸۳	چو شو بی تو سرم بر بالش آبی	۴۵
۵۷	عبیر و مشک از موی تو خواهم	۱۰۸	۸۱	به دنیا مثل مو دل سوت‌های نی	۴۶
۴۳	غم عالم چرا کردی به بارم	۱۰۹	۸۱	سحرگاهان فغان بلبانه	۴۷
۹۸	همایونم سر کوهم وطن بی	۱۱۰	۸۰	بلا رمزی ز بالای تو باشه	۴۸
۵۲	داد از این دل که هرگز نی به کامم	۱۱۱	۱۰۲	مو را نه فکر سودایی نه سودی	۴۹
۸۶	دلم بی عندلیب خوش نوایی	۱۱۲	۲۵	به دل نقش خیالت در شب تار	۵۰
۹۸	سیه‌بختم که بختم واژگون بی	۱۱۳	۱۰	تو دوری از برم دل در برم نیست	۵۱
۶۰	دلم از دست تو نالان نالان	۱۱۴	۱۲	نمی‌دونم دلم دیوونه کیست	۵۲
۶۲	دلم تنگ ندانم صبر کردن	۱۱۵	۷۲	به دنیا مو نویتم کام بی تو	۵۳
۲۲	پسندی خوار و زارم تا کی و چند	۱۱۶	۸	تن محنت کشی دیرم خدایا	۵۴
۶۰	خوشا آنان نه سر دارند نه نشان	۱۱۷	۳۴	چرا آزاده‌حالی ای دل ای دل	۵۵
۱۱۵	خوشا آنان که هر شامان تو وینند	۱۱۸	۱۰۷	شوی نایه کز اشکم دیده تر نی	۵۶
۲۵	چه خوش دارم که چینم من گل نار	۱۱۹	۲۹	سری دارم ز سودای تو پرشور	۵۷
۳۲	خوش آن‌روزی که قبرم می‌کره تنگ	۱۲۰	۷۵	هر آن دلبر که چشم مست داره	۵۸

۵۹	مکن کاری که بر پا سنگت آید	۱۷	۱۲۱	منم آن آجرین مرغی که فی الحال	۳۶
۶۰	دلا اصلا نترسی از ره دور	۲۸	۱۲۲	خوشا آنان که الله یارشان بی	۹۷
۶۱	دل مو دایم اندر ماتم تو	۷۲	۱۲۳	جره بازی بدم رفتم به نخجیر	۲۵
۶۲	مو آن اسپیده بازم سینه سوهان	۶۲	۱۲۴	نمی‌پرسی ز یار دل‌فگارت	۱۰
			۱۲۵	فلک زار و نزارم کردی آخر	۲۳

فهرست منابع

- افراسیابی، فرامرز. (۱۳۸۰). تجزیه و تحلیل زبان‌شناسانه‌ی اشعار فروغ فرخزاد. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
- انصاری، ایوب. (۱۳۸۸). بررسی چارچوب فکری (ساخت کلان) حکایات بوستان سعدی بر اساس رویکرد زبان‌شناسی صورت‌گرا. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور مرکز تهران.
- باباطاهر همدانی. (۱۳۸۶). دوبیتی‌های باباطاهر عربیان. تصحیح علی‌رضا اسدی و خط مسعود فضل‌اللهی، تهران: کارگاه نشر جمهوری.
- حسینی، شهیدقلی. (۱۳۷۹). تجزیه و تحلیل گفتمانی و متنی غزلیات ترکی مأذون (شاعر قشقایی). پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
- خانزاده امیری، ناهید. (۱۳۷۹). تحلیل زبان‌شناختی منطق‌الطیر بر مبنای دورویکرد صورت‌گرایی و نقش‌گرایی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
- ریچارد، جک و همکاران. (۱۳۷۵). فرهنگ توضیحی - زبان‌شناسی و کاربردی لانگمن. ترجمه‌ی ح، وثوقی و الف، میرحسینی، تهران: مرکز ترجمه و نشر کتاب.
- شهبازی، ایرج. (۱۳۷۸). تجزیه و تحلیل گفتمانی و متنی غزلیات عاشقانه‌ی سعدی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
- صفوی، کورش. (۱۳۷۳). از زبان‌شناسی به ادبیات. ج ۱، نظم، تهران: نشر نی.
- صلح‌جو، علی. (۱۳۷۷). گفتمان و ترجمه. تهران: نشر مرکز.
- کمپانی زارع، فاطمه. (۱۳۸۱). بررسی زبان‌شناختی حماسه‌ی رستم و سهراب فردوسی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
- لطفی پورساعدی، کاظم. (۱۳۷۱). «درآمدی به سخن کاوی». مجله‌ی زبان‌شناسی، بهار و تابستان، سال ۹، شماره‌ی ۱، صص ۹-۳۹.

مومنی، آرزو. (۱۳۸۰). تجزیه و تحلیل گفتمانی داستان مدیر مدرسه‌ی جلال آل‌احمد در دو سطح خرد و کلان. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.

یارمحمدی، لطف‌اله. (۱۳۷۴). پانزده مقاله در زبان‌شناسی مقابله‌ای و ساخت زبان فارسی: دستور، متن و گفتمان. تهران: رهنما.

یارمحمدی، لطف‌اله. (۱۳۷۲). شانزده مقاله در زبان‌شناسی کاربردی و ترجمه. شیراز: نوید.

- Bhatia, V. K. (1993). *Analyzing genre: Language use in professional settings*. New York: Longman Publishing.
- Coulthard, M. (1985). *An introduction to discourse analysis*. London: Longman.
- Fabb, N. (1997). *Linguistics and literature*. Oxford: Blackwell.
- Ghaffarpour, H. (2008). *Evolutionary nature of genre: Abstracts in TEFL and Astrophysics*. Unpublished MA thesis in Shiraz University.
- Ghaedi, H. (2010). *An analysis of move, thematic structure, and evaluative that in the conclusion sections of TEFL and geology research articles*. Unpublished MA thesis in Shiraz University.
- Halliday, M. A. k. & Hassan. R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hatch, E. (1992). *Discourse and language education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mobashernia, R. (1992). *A discorsal analysis of scientific writings in English and Persian with concentration on medical texts*. Unpublished MA Thesis in Shiraz University.
- Stubbs, M. (1993). *British tradition in text analysis from Firth to Sinclair*. In: M. Baker, G. Francis & B. Togmini (Eds), *Text and technology*. Philadelphia: John Benjamin publishing company.
- Swales, J.M. (1990). *Genre analysis: English in academic and research setting*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Widdowson, H .G. (1975). *Stylistics and the teaching of literature*. London: Longman.
- Zangenehmadar, S. (2009). *Evolutionary nature of genre: Introductions in psychology and environmental science*. Unpublished MA thesis in Shiraz University.